

Marin Knezović

Od velikih do još većih tenzija

Ivica Račan u kontekstu sedmog i osmog desetljeća 20. stoljeća: svijet, Jugoslavija i Hrvatska

Ivica Račan pojavljuje se na političkoj sceni socijalističke Hrvatske i Jugoslavije početkom 70-ih godina 20. stoljeća. Kako bi se razumjelo njegovo djelovanje 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća potrebno je nešto reći o Hrvatskoj, Europi i svijetu u to doba. To je razdoblje stabilizacije društvenih odnosa kako u nekadašnjoj Jugoslaviji tako i u bipolarnom svijetu hladnog rata. Atmosfera stalne napetosti između kapitalističkog i socijalističkog bloka, praćena stalnom prijetnjom atomskog uništenja, nešto je oslabila tzv. detantom. Pokušaji reforme socijalističkih režima, potaknuti vidnim zaostajanjem za zemljama kapitalističkog zapada, tijekom 60-ih i početkom 70-ih, doživljavaju neuspjeh. Socijalističke države vraćaju se starim metodama upravljanja društvom, ili se zadovoljavaju polovičnim i sporadičnim promjenama.

Šezdesete godine 20. stoljeća razdoblje su velikih promjena i previranja i za zapadna, kapitalistička društva. To je razdoblje kada na društvenu pozornicu stupaju generacije rođene poslije Drugog svjetskog rata, u doba naglog povećanja nataliteta (baby-boomeri). Nove generacije, odrasle u relativnom obilju, imaju bitno različite poglede na svijet od svojih roditelja. Osjećaju se sputanim u okvirima koji su skrojeni mnogo prije Drugog svjetskog rata i traže veću slobodu istražujući njene različite oblike. Pritom ih privlače i različite komunističke ideologije uključujući i one najekstremnije poput ma-
oizma. Na kraju, uz izuzetak malih i raštrkanih skupina koje su utočište našla u terorizmu, uspješno se prilagođavaju normama građanskog društva.

Veliki britanski historičar Eric Hobsbawm s pravom je primijetio kao se u pokretima mladih 60-ih godina 20. stoljeća na kapitalističkom zapadu nije zapravo radilo o osporavanju vrijednosti liberalnog, građanskog društva koliko o zahtjevu da se proklamirane društvene vrijednosti dosljedno poštuju, pri čemu se ponekad išlo u krajnost. Krupni kapital, koji je u početku bio neprijateljski nastrojen prema pokretima mladih, shvaća kako bi i on mogao imati velike koristi od razbijanja okvira starog, patrijahalnog društva. Liberalizacija položaja žene osigurava mu novi, veliki rezervoar radne snage, promjena odnosa prema spolnosti otvara posredno prostor i nesputanoj potrošnji roba i usluga, inzistiranje na pravima i slobodama pojedinca na mala vrata dovodi i do slabljenja društvene solidarnosti i veličanja konkurencije kao mjerila svih stvari. Savez, od šezdesetosmaša prezrenog krupnog kapitala i dijela njihove liberalne ideologije, oblikuje današnje globalizirajuće društvo, kako u njegovim dobrim tako i lošim pojavama.

■ Račan ulazi u Centralni komitet

Godine 1972. mladi istraživač u Institutu za društveno upravljanje, Ivica Račan, postaje član Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske. Vrijeme i okolnosti u kojima je budućí predsjednik SDP-a Hrvatske došao na tu funkciju bit će sporna točka na koju će se rado pozivati politički protivnici Ivice Račana tijekom 90-ih godina 20. stoljeća. To je bilo razdoblje smjena u komunističkom vodstvu poslije osude tzv. masovnog pokreta (mas-poka) i dotadašnjeg partijskog

rukovodstva na čelu sa Savkom Dabčević Kučar i Mikom Tripalom od strane Tita na sastanku državnog partijskog vrha u Karadordevu početkom prosinca 1971. Nije sporno da je "pražnjenje" niza političkih funkcija tijekom obračuna s "maspokovcima" olakšalo Ivici Račanu dolazak na tako visoku funkciju ali isto tako nije sporno i da Ivica Račan nije sudjelovao u političkim sukobljavanjima u hrvatskom komunističkom vodstvu 1971. Uklanjanje tadašnjeg hrvatskog političkog vrha nije značilo i odustajanje od niza reformi, prvenstveno onih koje su se odnosile na jačanje samostalnosti Hrvatske unutar jugoslavenske federacije. Sukob u hrvatskom partijskom rukovodstvu izbija tek tijekom proljeća i ljeta 1971. i velik dio garniture koja je sada zauzela vodeće uloge u hrvatskom komunističkom rukovodstvu, a sukobila se u to vrijeme s vladajućom partijskom linijom oko Savke i Tripala, imao je važnu ulogu u reformnim djelovanjima krajem 60-ih i početkom 70-ih godina 20. stoljeća. To se posebno odnosilo na tada neospornog vođu hrvatskih komunista - Vladimira Bakarića, koji sada ponovno zauzima čelnu poziciju. Da su se neke stvari nepovratno promijenile vidljivo je i iz novog jugoslavenskog Ustava iz 1974. kojim republike federacije postaju pravi nositelji suvereniteta koji potom svojom voljom prenose na savezne organe. Najvažnije odluke sada se mogu donositi samo usuglašavanjem među republikama koje se mogu i odcijepiti od federacije ako to žele. Po novom hrvatskom ustavu ispunjava se i jedna od temeljnih želja "maspokovaca" jer se Hrvatska proglašava nacionalnom državom hrvatskog

Neke su se stvari nakon 1971. nepovratno promijenile - vidljivo je u Ustavu iz 1974. - republike Federacije postaju pravi nositelji suvereniteta, a najvažnije odluke sada se mogu donositi samo usuglašavanjem među republikama koje se mogu i odcijepiti ako to žele. Ispunjava se i jedna od temeljnih želja "maspokovaca": Hrvatska se proglašava nacionalnom državom hrvatskog naroda

naroda. Ono što je trebalo držati jugoslavensku zajednicu zajedno nisu državne strukture nego komunistička partija (Savez komunista) pod potpunom kontrolom Josipa Broza Tita i njegovih najbližih suradnika. Kako bi provodio takvu politiku tadašnji partijski moćnici doveli su u Izvršni komitet Ivicu Račana. Ocjena da je Ivica Račan kadar koji će braniti Jugoslaviju i postojeći poredak po svaku cijenu pokazala se posve pogrešnom.

Poslije razdoblja velikih nacionalnih tenzija neriješeni nacionalni problemi nastoje se staviti pod tepih insistiranjem partijskog vrha na "klasnim" temama i pitanjima položaja radnika. U javnosti politički vrh težište stavlja na "produbljivanje" samoupravljanja i s tim u vezi "odumiranje" države i uklanjanje posrednika između radnika i pružatelja usluga na području zdravstva, obrazovanja, kulture i sl. U tom smjeru bilo je i donošenje Zakona o udruženom radu 1976. godine. Njegovi pokušaji primjene u praksi doveli su do potpunog rasula. Ideja o radnicima kao upravljačima tvornica dovela je do kaosa u upravljanju proizvodnim pogonima i njihovog cjepljanja do jedinica koje su bile apsurdno male što je remetilo proizvodne procese. Za upravljanje je bio odgovoran svatko i nitko, pa i onako slabo razvijen osjećaj odgovornosti još više slabi. Zakon o udruženom radu umjesto da dovede do slabljenja državnog aparata doveo je do njegova neslućenog bujanja. On stvara na tisuće zakonskih i podzakonskih akata u sklopu novog sustava i samo još više učvršćuje svoj položaj.

■ Političko sazrijevanje i postupna demokratizacija

Sedamdesetih godina socijalističke zemlje, poslije neuspjeha reformi, pokušavaju se modernizirati uzimanjem, barem u

Arhiv Ljubice Milić

početku, povoljnih kredita sa Zapada. Mađarska, Poljska i Jugoslavija kupuju zapadnu tehnologiju ali to ne dovodi do željenih rezultata jer tehnologiju ne prate i odgovarajući načini upravljanja i proizvodni odnosi koji su toj tehnologiji prirodno okruženje. Dio kredita ide u umjetno podizanje standarda građana. Tako sedamdesete godine prošlog stoljeća u bivšoj Jugoslaviji obilježava privid naglog poboljšanja životnih uvjeta. Povoljni krediti, koje uz to brzo obezvređuje inflacija, omogućuju tisućama ljudi rješavanje stambenog problema, kupnju (skromnog) automobila, gradnju vikendica, odlazak u Trst u kupovinu i sl. Sve je to vrlo brzo moralo doći na naplatu.

U takvom okruženju djeluje i politički sazrijeva Ivica Račan. Pojedini njegovi postupci iz tog vremena, s današnjeg gledišta teško se mogu opravdati, ali gledajući njegovo djelovanje u cjelini on je pripadao onom dije-

lu komunističkog rukovodstva koje je, premda malim koracima, otvaralo prostor demokratizaciji društva, kako ondašnje Hrvatske tako i Jugoslavije. Premda nije nedostajalo oštih javnih osuda "protusocijalističkog" djelovanja, u stvarnosti, represije je bilo malo i sve više se smanjivala. Tome su doprinijele i vanjskopoliitičke promjene, posebno Helsinška deklaracija iz 1975. Njome su se i socijalističke zemlje obvezale na poštivanje temeljnih ljudskih prava (tzv. treća košara). Zauzvrat je na njih oslabio politički pritisak Zapada i olakšano im je zaduživanje u zapadnim bankama. Jednako tako, na temelju brojnih iskustava, sve veći dio komunističkog rukovodstva uvida kako represija ne rješava probleme nego ih samo sve više pogoršava. Na tom usmjerenju Ivicu Račana učvršćuje i intimno iskustvo proživljeno tijekom teške automobilske nesreće 1978.

Jedinstvo Jugoslavije temeljilo se na autoritetu Josipa Broza

Tita i njegovih najbližih suradnika. Tito je uspješno manevrirao među različitim interesima i ambicijama jugoslavenskih nacija i njihovih društvenih struktura. Nastojao ih je, po uzoru na vlasti habsburškog carstva u kome je odrastao, držati sve "umjereno nezadovoljnim", pa ga je britanski povjesničar A. J. P. Taylor s pravom nazvao posljednjim Habsburgovcem. Početak raspada Jugoslavije je bio određen trenutkom smrti Tita i njegovih najbližih suradnika. Godine 1979. umire glavni ideolog jugoslavenskih komunista Edvard Kardelj, 1980. umire sam Tito, a 1983. i vođa hrvatskih komunista Vladimir Bakarić. Već krajem 70-ih počinju ozbiljne teškoće za jugoslavensko socijalističko gospodarstvo vezano uz rast kamata na strane kredite i ulaganja u krajnje neprofitabilne projekte.

U to vrijeme Ivica Račan je prvo član Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (1978. - 1982.), a potom

U osamdesetim godinama Ivica Račan je prvo postao članom predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (1978. - 1982.), a potom direktorom Političke škole Saveza komunista Jugoslavije (1982. - 1986.) gdje ideološki portal Saveza komunista otvara za suradnju s modernijim i progresivnijim dijelom akademske zajednice

direktor Političke škole Saveza komunista Jugoslavije (1982. - 1986.). Postavljanje za direktora Političke škole mnogi su doživljavali svojevrsnom degradacijom. To je bilo doba kada je u Partiji ideologija bila od male vrijednosti. U prvi plan dolazi osobno bogaćenje, nepotizam, a sustav utemeljen na vezama i poznavstima širi se kao nikad prije. Od ideologije je preostalo samo mehaničko ponavljanje ustaljenih formula o socijalizmu i samoupravljanju. Demoralizacija Saveza komunista koja je počela još krajem 50-ih godina sada se nastavlja ubrzanim tempom. Komunistička upravna i ekonomska birokracija, "nova klasa" koja eksploatira društvo kako je to već davno utvrdio Milovan Đilas, prihvaća pojedine elemente neoliberalne ideologije i poduzetništva sa Zapada. Prihvaća se individualizam, ali se on doživljava kao promicanje isključivo svojih interesa, a poduzetništvo je, u varijanti komunističke birokracije, bogaćenje odmah i po svaku cijenu. Od komunističke ideologije živo je samo veličanje represivnog aparata vojske i policije koji pokriva ubrzanu pljačku nacionalnog bogatstva. Demoralizacija je zahvatila i sam stranački vrh. O tome svjedoči Dušan Bilandžić kada govori o ravnodušnoj reakciji Vladimira Bakarića na njegovu tvrdnju da Partija propada. Bakarić se složio s tom tvrdnjom smatrajući da je to i zaslužila. Ivica Račan nije se uhvatio u to kolo. Premda se po svjedočenju njegovih najbližih novac "lijepio za njega", mogućnost ilegalnog bogaćenja ostavljala ga je hladnim. Postavljanje za direktora Škole doživljavao je kao mogućnost za daljnju intelektualnu izgradnju. Račan je bio ljubitelj književnosti i slikarstva i kao takav je doživljavao kao svojevrsni čudak. Njegova promišljenost i oprez pri davanju izjava doživljavala se

kao znak slabosti, nesposobnosti i kompromiserstva, što će se iz istih razloga prišivati Račanu sve do njegove smrti. "Pravi" političari su se doživljavali i onda kao i danas po tome koliko janjetine mogu pojesti i koliko dugo mogu bučiti. Račan se nije uklapao u ekipu i po tom kriteriju.

Tijekom 80-ih gospodarska se kriza ubrzava. U početku komunističke vlasti zabadaju glavu u pijesak pred problemima. Autor teksta se dobro sjeća izjave istaknutog hrvatskog komunističkog prvaka Jakova Blaževića da oni koji tvrde da je u Jugoslaviji kriza imaju zapravo "krizu u glavi". Usprkos početnom javnom negiranju nitko nije mogao zanemariti nestašice osnovnih životnih namirnica, bonove za gorivo i redukcije struje. Komunistički režim u Hrvatskoj se pravio osobito rigidnim i nepopustljivim. U stvarnosti popuštao je na sve strane. Hrvatska je doduše bila sredina u kojoj je nastala tzv. bijela knjiga u kojoj je krug oko Stipe Šuvara oštro napao slobodu kulturnog i umjetničkog izražavanja, ali je istodobno u Zagrebu Branimir Johnny Štulić mogao objaviti svoj "Nedjeljni komentar", "Kurvine sinove" i "Poljsku u mom srcu", nastao je Omladinski radio (Radio 101), a izlazio je i najutjecajniji reformski časopis - "Danas". Iza staromodnih, prijetućih bukača u prvom planu, u hrvatskom partijskom aparatu uvijek su postojale tihe skupine koje su smirivale situaciju i malo po malo doprinosile općoj demokratizaciji. U to doba bio sam srednjoškolac i trebao sam biti izbačen iz škole zbog nečega što se nazivalo "kleronacionalizam". Sve se na kraju svelo na prijetnju koja je vrlo brzo zaboravljena.

■ Napuštanje Kongresa i raspisivanje izbora

Komunizam je nedvojbeno propadao. Komunistički uprav-

ni aparat usprkos tome nije se namjeravao odreći vlasti. Tražio je novu ideologiju kojoj će služiti. Onaj u Srbiji, pod vodstvom Slobodana Miloševića, vrlo ju je brzo našao. Bio je to nacionalizam. U svojoj želji za vlašću bio je spreman na sve: izazivati mržnju, prijetiti, ratovati i konačno - napraviti genocid. U novim okolnostima hrvatsko komunističko rukovodstvo teško se snalazi. U njemu traju prikriveni sukobi klanova okupljenih oko Mike Špiljka i Stipe Šuvara. Zahvaljujući tim okolnostima Ivica Račan ponovno dolazi u sam komunistički vrh. Račanova promišljenost i odmjerenost, ponovno se, kao i toliko puta prije i poslije, krivo tumače pa odlazi 1986. kao kompromisni prijedlog za člana Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije. Tu se Račan od osobe "koja niti smrdi ni miriši" kristalizira u odlučnog borca za demokratizaciju partije i društva. Takav Račan postati će 1989. predsjednik Predsjedništva centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske.

Račan je iznenadio mnoge, a među njima i samog Miloševića. Doživio je svoj prvi zvjezdani trenutak napustivši s hrvatskom delegacijom 14. kongres Saveza komunista Jugoslavije, ostavivši iza sebe bijesnu i zapajurenu gomilu Miloševićevih pristaša. Na užas komunističke birokracije raspisuje slobodne izbore. Izbore gubi. Račan nije osoba koja traži vlast po svaku cijenu.

Vrijeme je da komunistički upravni aparat i u Hrvatskoj potraži novog gospodara. Savez komunista odavno je ostavio iza sebe svaku ideologiju pretvorivši se u interesima povezanu mrežu poznavstava, mita i korupcije. Kao i u Srbiji njegovo je utočište nacionalizam, premda u bitno blažim oblicima, a zastupala ga

je Hrvatska demokratska zajednica. Samo tijekom 1991. godine 70 tisuća bivših pripadnika Saveza komunista prelazi u HDZ. Kao popudbinu sa sobom nose cinizam i nemoral kasnog komunizma. Novi poglavari ih lako prihvaćaju jer, premda formalno oštro odbacuju komunizam, mentalno i intelektualno su oblikovani u komunističkom totalitarizmu. Rat, pretvorba i tranzicija omogućuje nekadašnjoj "novoj klasi" da se razmaše do neslučenih razmjera i regrutira nove pripadnike, još gore od njih samih. Savez komunista nestaje munjevitom brzinom. Srećom! Kako sam naglasio kasni Savez komunista su prvenstveno umrežene skupine ljudi i njegov pravi nasljednik je ona stranka koja je te skupine prihvatila. Ivica Račan je dobio priliku da izgradi novi stranku, gotovo ispočetka. Račan je dobio priliku da promisliti novu, bolju Hrvatsku. ■

Literatura:

Dušan Bilandžić: *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb, 1985.

Dušan Bilandžić: *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999.

Zdenko Radelić: *Hrvatska u Jugoslaviji: od 1945. do 1990: od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006.

Hrvoje Matković: *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 2003.

Zdenko Duka: *Račan: biografija*, Zagreb, 2005.

Jerzy Holzer: *Komunizam u Europi. Povijest pokreta i sustava vlasti*, Zagreb, 2002.

David S. Painter: *Hladni rat. Povijest međunarodnih odnosa*, Zagreb, 2002.

Richard Pipes: *Communism. A History of the Intellectual and Political Movement*, London, 2003.

Eric Hobsbawm: *The age of Extremes. A History of the World, 1914. - 1991.*, London, 1994.